

Francis Bacon'ın Epistemolojisi Işığında Kovid-19 Pandemisini Okumak

Reading Covid-19 Pandemic in the Light of the Epistemology of Francis Bacon

MUSA AZAK
İnönü University

Received: 20.09.2022 | Accepted: 30.12.2022

Abstract: This study aims to discuss the potential that the epistemology of Francis Bacon has concerning our epistemic actions during the Covid-19 pandemic. In the study, it will be asserted that the thoughts-warnings-disclosures of Bacon on the subject of epistemology will contribute positively to our epistemic actions during the pandemic that we have been experiencing over the last two years. The study concludes that the epistemology of Bacon and especially his doctrine of idols has three positive interrelated contributions which are valid during the pandemic. Firstly, it is understood that such an epistemology will give epistemic power to the individuals concerning to be able to see and understand the scientific realities that are different from the existing and established scientific consensus. Secondly, it is concluded that such epistemic power enables to have epistemic liberalization which makes it possible to pay attention to the different scientific knowledge during the pandemic. In this regard, it is concluded that we need to be liberated epistemically from the illusions that prevent us from making true judgments during the pandemic. Finally, we conclude that such a liberalization obtained by Bacon's epistemology helps us to have epistemic healing in that it shows us which scientific knowledge to value and explains the distinctive kinds of illusion forms in our epistemic actions.

Keywords: Covid-19 pandemic, Francis Bacon, epistemology, doctrine of idols, epistemic liberalization.

Giriş

Kovid-19 pandemi durumu ve onun neden olduğu iktisadi ve politik sonuçlar dikkate alındığında felsefe alanında genel olarak iki tür egemen yorum söz konusu olmuştur. Alain Badiou, David Harvey gibi düşünürlerin dâhil olduğu ve Slavoj Žižek'in öncülük ettiği yorumda pandeminin yeni bir komünist rejimin doğuşuna imkân tanıyacağı öne sürülmektedir. Öte yandan yaşamakta olduğumuz gerçekliği doğrudan açıkladığını düşündüğümüz Bruno Latour gibi az sayıda bazı düşünürün dâhil olduğu ve Giorgio Agamben'in öncülük ettiği yorumda ise pandeminin siyasal iktidarın olağanüstü hali meşrulaştırmak için başvurduğu yeni bir istisna hali yarattığı ve bu anlamda biyoiktidarın siyasal alana bir müdahalesi olduğu öne sürülmektedir. Bu çalışmada ise Kovid-19 pandemisi, her ne kadar kimi yerde onlardan yararlınsak da bahsedilen bu çağdaş düşünürler ve onların argümanları merkezinde değil bilim tarihine yaptığı özgün katkılarıyla bildiğimiz Francis Bacon ve onun epistemoloji kuramı ışığında ele alınacaktır. Foucault'nun vurgulamış olduğu üzere her ne kadar bugün kimse 17. yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olan Francis Bacon üzerine çalışmıyor olsa da entelektüel anlamda Bacon'a eğilmek boşuna bir çaba olmayacaktır (Foucault, 2013, s. 234). Nitekim Foucault kendi tarihselliği bağlamında Bacon'ın siyaset felsefesindeki temalar arasında yer alan toplumların devrim ve ayaklanma girişimleri, bunları meydana getiren nedenler ve onları önlemenin yolları hakkındaki tahlillerinden yararlanmıştır (Foucault, 2013, s. 234-246). Biz ise bu çalışmada onun epistemolojisi ışığında, yaşamakta olduğumuz bu günlerde kamusal yaşamı tümünden durduracak sonuçlara varan Kovid-19 pandemisi merkezinde Bacon'a eğilmeyi amaçlamaktayız. Pandemi durumunu felsefenin konusu haline getirmeye çalışırken hareket ettiğimiz temel motivasyon yine Bacon'ın felsefeye biçtiği rol ile yakından ilgilidir.

Hiçbir şey felsefeye şu durumdan daha fazla zarar vermemiştir; aşına olduğumuz ve sıkça meydana gelen şeyler insani tefekkürün konusu kılınmamış, umursamaz bir şekilde öylece kabullenilmiştir. Yine bunların nedenleri hakkında hiçbir araştırma yapılmamıştır. Bu yüzden esas ihtiyaç duyduğumuz şey bize yabancı olan konular hakkında bilgi sahibi olmak değildir; dikkatimizi aşına olduğumuz şeylere çevirmeliyiz (Bacon, 2015, s. 114-115).¹

¹ Bacon'ın *Novum Organum* metnine referansta bulunurken ayrıca şu İngilizce edisyon

Bacon'ın felsefi faaliyet konusunda yaptığı bu uyarıya kulak vererek bu çalışmada iki yılı aşkın bir süredir en çok *aşına olduğumuz* gerçeklerden biri olan pandemi durumu hakkında Bacon ile birlikte düşünmeye çalışılacak, onun epistemoloji kuramının bugün yaşadığımız gerçekliğe ne denli ışık tutacağı ele alınacaktır. Abbott açısından Bacon'ın felsefesinin en zayıf taraflarından biri onun belirli konulara uygulanışında ortaya çıkmaktadır (Abbott, 1885, s. 412). Fakat bu çalışmada onun bu düşüncesinin tam aksine Bacon'ın epistemoloji konusundaki düşüncelerini-uyarılarını-ifşalarını Kovid-19 pandemisi gerçekliğine uygulamaya çalışacağız. Nitekim Bacon'ın *Yeni Atlantis* adlı ütopyasındaki doğa araştırmaları merkezinde çalışan bilim adamlarının görevlerinden biri *salgın hastalıklar*, veba, zararlı haşerelerin istilası, deprem, sel, fırtına gibi durumlarla ilgili kendi fikirlerini halkla paylaşarak onları önlem almaya çağırımları ve halka ne tür çözümlere başvuracağı konusunda yol göstermeleridir (Bacon, 2008, s. 141).

Çitil'e göre felsefenin en temel işlevleri gerçeklikle ilgili bütüncül bir betimleme ortaya koyabilmek ve bu betimleme vasıtasıyla insanlara yaşamın sevk ve idaresi ile ilgili kapsamlı önerilerde bulunmaktır. Çitil'in işaret ettiği üzere felsefenin bu iki işlevi pandemi sorunu bağlamında da dikkate alınmalı ve bu soruna nasıl katkıda bulunabileceğimiz entelektüel bir tartışma konusu haline getirilmelidir (Çitil, 2021, s. 37-38, 51). Çalışmamızda bu anlamda bu tartışmaya yapılabilecek epistemik bir katkının ne olabileceği sorun edilmektedir. Bu anlamda çalışmamızın en temel araştırma sorularını şöyle ifade edebiliriz: Bacon'ın ütopyasındaki ada devletinde doğa araştırmaları merkezinde çalışan bilim adamları bugün yaşamakta olduğumuz Kovid-19 pandemisi hakkında yürütmekte olduğumuz epistemik faaliyetler söz konusu olduğunda Baconcu hangi epistemik uyarılarda bulunurlardı? Bacon'ın epistemolojisi sınırlarında kalarak pandemi hakkında hangi sonuçlara ulaşabiliriz? Bacon'ın epistemoloji kuramı pandemi sürecindeki epistemik faaliyetlerimiz konusunda yol gösterici olabilir mi? Çalışmamızda bu sorular çerçevesinde Bacon'ın epistemik ifşalarına ve uyarılarına yer verip pandemi süreci hakkında bazı değerlendirmeler yapılacaktır. Artık Bacon'ın epistemoloji konusundaki uyarıları ve bunların Kovid-19 pandemi sürecindeki yansımalarını ele alabiliriz.

karşılaştırmalı bir biçimde faydalandık ve kimi yerlerde ifade ve kavram düzeyinde kendi tercümelerimize yer vermede çalıştık: (Bacon, 1902).

1. Bilgi Değeri Açısından Kestirimler-Yorumlamalar Ayrımı ve Rızanın Tesisi

Bacon bilimsel bilgiyi, bilgi değeri açısından ikili bir kavramsallaştırmaya tabi tutar. Bunların ilkinin yapılan herhangi bir araştırmanın erken süreçlerinde ve kestirme bir şekilde elde edildikleri için ‘doğa hakkındaki kestirimler’ (Lat. *anticipatio naturae*) ikincisini ise gerçeklikle ilgili doğru bilgi veren ‘doğa hakkındaki yorumlamalar’ (Lat. *interpretatio naturae*)² şeklinde nitelemektedir. Bacon’a göre insanlar arasında görüş birliğini tesis etmede etkili olan bilgi türü kestirim düzeyindeki bilgidir. Bu yüzden rızanın tesis edilmesinde kestirimlerin yorumlamalardan çok daha etkili olduğunu düşünür. Bunun nedeni ise en bilindik birkaç örnekten hareketle yapıldıkları için kestirimlerin kolaylıkla anlaşılıyor ve insan imgelemine (İng. *imagination*) doğrudan hitap ediyor olmasıdır. Öte yandan Bacon’a göre çok geniş bir sahaya yayılan farklı unsurları içerdikleri için yorumlamaların anlaşılması zordur ve bu yüzden insanların kolaylıkla kavradığı türden bilgiler değildir. Fakat Bacon’a göre her ne kadar rızanın tesisinde bazı bilimlerde kestirimlere başvurulsa da kestirimler vasıtasıyla bilimlerde gerçek bir ilerleme sağlamak mümkün değildir. (Bacon, 2015, s. 53). Yorumlamaların Bacon için ne kadar önemli olduğunu yine onun *Novum Organum* eserinin alt başlığına bakarak anlayabiliriz: *Novum Organum sive Indicia Vera de Interpretatione Naturae* (*Novum Organum: Doğanın Yorumlanması Hakkında Meşru Yönergeler*). Yorumlamaların aksine Bacon’ın doğa hakkında yapılan kestirimlere bilgi değeri yüklememesinin nedenini bu kestirimlerin öne sürdüğü fikre karşıt olgu durumlarını dikkate almadan ve bu fikre ulaşırken sadece olgu durumlarının basit bir sayımından (İng. *enumeration of particulars*) hareket etmeleri olarak ifade edebiliriz (Bacon, 1930, s. 125).

Bacon’ın bilimsel bilginin değeri konusunda baş vurduğu kestirimler-yorumlamalar şeklindeki kavramsal ayırım bize göre Kovid-19 pandemi sürecinde ortaya çıkan bir sorunla yakından ilgilidir. Bu sorunu pandemi sürecinde insanların rızasını tesis edip onları yönlendiren bazı bilimsel bilgi-

² Bacon’ın yorumlamalar kavramsallaştırması ile işaret etmeye çalıştığı şey kavramın bugün taşıdığı anlama oldukça uzaktır. Yorum kavramı bugün öznel gerçekliği dile getirmeye çalışan çağrışımlara sahip iken Bacon bu kavram ile gerçeklik hakkında ciddi ve detaylı araştırmalar sonunda ulaşılan ve aksinin ispatlanması güç olan bilimsel bilgilere işaret etmektedir.

lerin *yorumlamalardan* ziyade *kestirim* düzeyinde bilgi değeri taşımaları olarak ifade edebiliriz. Buna ilişkin en temel gerekçemiz bunların pandeminin çok erken bir aşamasında ve karşıt olgu durumlarını dikkate almadan öne sürülmüş olmalarıdır. Örneğin Koca'nın pandeminin çok erken bir aşamasında geliştirilen aşılardan Kovid-19 hastalığına karşı hastaneye yatışları yüzde yüz engellediğini ifade eden açıklamaları (Koca, 2021)³ bize göre bu tarz kestirim düzeyindeki bilgilere örnek olarak verilebilir.

Yine kardiyooloji uzmanı olan Başer'in aşı sonrası bireylerde kalp ritm bozukluklarının, hatta damarlarda meydana gelen kendisinin tabiriyle 'minik pıhtıların' sağlık açısından ciddi tehditler yaratmayacak sorunlar olduğu, aşı sonrası sıklıkla görülmeye başlandığı bilimsel olarak ispatlanan kalp kası iltihaplanması (*miyokardit*) vakasıyla ilgili sorunların hiçbirinin ciddi olmadığı yönündeki bilimsel nitelik formundaki açıklamaları (Başer, 2021)⁴ kestirim düzeyinde bilgiler olarak ele alınabilir. Başer veya başka pek çok kimsenin bu tarz sıkça meydana gelen olayları epistemik anlamda dikkate almamalarının nedenini yine Bacon'dan hareketle ifade edebiliriz: "İn-

³ Koca, her ne kadar Sinovac aşısının Faz III sonucu olarak bu aşının hastaneye yatışı *yüzde yüz* engellediğini ifade etmiş olsa da Türk Yoğun Bakım Derneği'nin Kovid-19 hastalığı kaynaklı yoğun bakım raporunda iki doz Sinovac aşılı olup da yoğun bakımda yatan hasta sayısı oranının % 39,4 olduğu sonucuna ulaşılmıştır (www.klimik.org, 2021).

⁴ Yine Başer aynı konuşmasında aşı sonrası kalp kası iltihaplanması vakalarını 'şehir efsanesi' olarak nitelemiş ve bu vakaların hiçbirinin ciddi olmadığını ifade etmiştir (Başer, 2021). Baconcu anlamda Başer'in bu kestirimlerinin aksine şu çalışmada örneğin bilimsel verilerden hareketle mRNA temelli aşılarda özellikle ikinci doz sonrasında ve genç erkeklerde miyokardit vakalarının en yüksek oranda görüldüğü ve aşı olmanın faydaları bağlamında bu riskin de dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmaktadır (Oster, Shay, & Su, 2021, s. 331-340). Aşının faydaları ve miyokardit riskini değerlendiren başka bir çalışmada ise öncelikle ikinci doz mRNA aşısı sonrasında genç erkek bireylerde ve ergenlerde dünya çapında görülmeye başlanan miyokardit vakalarından dolayı Norveç, Birleşik Krallık ve Tayvan'ın ergen yaş grubu için ikinci doz aşı programını iptal ettikleri belirtilmektedir. Hong Kong'ta yapılan bu çalışmada bir yandan belirli tarih aralıklarında kayda alınan 343.700 ergenden tek bir Kovid-19 kaynaklı ölüm meydana gelmediği için ergenlerde Kovid-19 kaynaklı ölüm riskinin oldukça düşük olduğu sonucuna varılmaktadır. Diğer yandan Hong Kong'ta yine belirli tarih aralıklarında mRNA temelli ilk doz aşı olmuş 224.560 kişi ve ikinci doz aşı olmuş 162.518 bireyde toplamda 43 miyokardit kaynaklı hastaneye yatış olduğu ve bunların %84'ünün ikinci doz sonrasında meydana geldiği sonucuna varılmıştır. Bu yüzden çalışmada Hong Kong'ta fayda ve risk tahlili çerçevesinde ergenlere iki doz yerine tek doz aşı olmaları tavsiye edildiği belirtilmektedir (Li, Lai, & Chua, 2022, s. 612-613). Son olarak şu çalışmada ise sadece miyokardit hastalığı değil özellikle ikinci doz mRNA aşılama sonrasında ve yine ergen yaş grubunda, çoğunlukla da erkeklerde kalp kası ve kalp zarının birlikte iltihaplanması (*miyoperikardit*) durumunun da ciddi bir yan etki olarak ortaya çıktığı ve uzun vadedeki potansiyel etkilerinin endişe uyandırdığı sonucuna varılmaktadır (Schauer, Buddhé, & Gulhane, 2022, s. 1-3).

sanlar nadiren gerçekleşen olayların nedenlerini sıklıkla gerçekleşen şeylerle ilişkilendirmeye ve kabul etmeye yatkındırlar; tam tersi bir şekilde sıkça meydana gelen şeylerin nedenlerini soruşturmaya da gönülsüzdürler” (Bacon, 2015, s. 114-115).

Tıpkı Bacon’a göre bu tarz kestirim düzeyindeki bilgilerin bilimin ilerlemesine hiçbir katkı sunmayacak olması gibi bilimsel nitelik arz eden bu tarz bilgiler pandemi sürecinde aşı tereddüdü yaşayan kimseleri olumsuz etkilemekte ve bireyleri güvenilir bilgilerden uzak tutmaktadır. Bacon açısından sağlığın korunması ile ilgili bilgeliğin insanın kendisi için neyin yararlı, neyin zararlı olduğunu ve sağlığını koruyabilmesi adına hangi ilacın en iyi olduğunu öğrenmesidir (Bacon, 2013, s. 131). Bu anlamda pandemi konusunda sağlığımızı koruyacak bilgilerin Bacon’cı yorumlamalar temelinde inşa edilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Bize göre pandemi sürecinde gerçeklik hakkında her ne kadar rızayı tesis etmede güçlü etkisi olsa da bilimsel anlamda güvenilirliği zayıf olan kestirimler yerine esas olarak daha detaylı araştırmaların sonucunda elde edilen, daha güvenilir bir bilgi şekli olan yorumlamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda pandemi sürecinde sağlık konusunda kamusal yaşamın sevk ve idaresi için başvurulacak fakat kestirim düzeyinde bilgi değerine sahip olduğu görünen tümevarımsal yargılar yerine Baconcu anlamda yorumlamaya ihtiyaç duyulduğunu ifade edebiliriz.

2. Epistemik Yanılsamalar olarak İdoller Öğretisi ve Bugüne Yansımaları

Bacon açısından insan zihni boş bir levha değildir; ona göre zihin, üzerinde pürüzleri olan ve bu yüzden hakikatin ışığını çarpıtarak yansıtan bir ayna gibidir. İnsan zihni ona göre doğa ile kurduğu ilişkide ondan elde ettiği bilimsel verileri çarpıtan, bilimsel anlamda hakikati anlamasını engelleyen pek çok yabancı işgalciyi bünyesinde barındırmaktadır. Zihnin bu işgalcilerin tasallutundan özgürleşebilmesi için çözüm olarak bu işgalcileri ifşa etmeyi ve insanları bunlara karşı uyarmayı seçmiştir (Bacon, 2015, s. 34-35; Abbott, 1885, s. 362). Bacon zihinde yanlış akıl yürütmelere, yanılsamalara, mantık hataları yapmaya neden olan bu işgalcileri birer put (Lat. *idola*)⁵ olarak nitelemiş ve toplamda dört tür putu ifşa çabasına girişmiştir. Bunları

⁵ Çalışmamızda Bacon’ın kendi epistemolojisini anlatmak için başvurduğu ‘idol’ kavramsalastırmasını Türkçe’de put olarak karşılamayı tercih ettik. Fakat sadece bir öğreti olarak bu kavramdan bahsedildiğinde ‘Putlar Öğretisi’ yerine ‘İdol Öğretisi’ şeklinde ifade etmeyi daha uygun bulduk.

soy putları, mağara putları, çarşı-pazar putları ve tiyatro putları şeklinde tasnif etmiştir. Bacon'ın epistemolojisinin merkezinde olan bu idol öğretisinde 13. yüzyılda yaşamış ve bilimsel alandaki Aristoteles despotizmine karşı çıkmış olan Roger Bacon'ın etkisinden bahsedilebilir. Zira Roger Bacon da insanın bilgisizliğini şu dört nedene bağlamıştır: a) Otorite, b) gelecek, c) yaygın kanı ve d) kabul edilmiş olan bilginin gururu (Abbott, 1885, s. 333).

2.1. Soy Putları

Bacon ilk put türünü bizatihi insan soyunun doğasında yer aldığını düşündüğü için soy putları (Lat. *idola tribus*) şeklinde kavramsallaştırır. Bu putların neden olduğu yanılsamalar ona göre insanın anlama yetisinin gerçekliği çarpıtan pürüzlü bir ayna gibi olmasından kaynaklanır. Her ne kadar daha fazla çeşitlerinden bahsetse de biz konumuz sınırlarında kalarak insanın anlama yetisinde tezahür eden bu soy putlarının dört biçimine temas etmek istiyoruz. Bunları insanın anlama yetisinin a) zihne aniden giren ve adeta onu ele geçiren şeyler karşısında infilaka uğramaya (İng. *inflamm*) müsait bir yapıda olması b) karar kıldığı fikrin peşinden gitmesi c) olumsuzlamalar yerine olumlamalardan etkilenmesi d) duygulanımların etkisinde olması şeklinde ifade edebiliriz.

Bacon'a göre insanın anlama yetisi en fazla zihne hızlı bir şekilde ve aniden girip imgelemi kaplayan ve imgelemde bir infilaka neden olan şeylerden etkilenir. Bu durum ona göre insanların farkında olmadan hatalı akıl yürütmeler yapmasına neden olur (Bacon, 2015, s. 58). Salgının Wuhan eyaletindeki epidemiden dünya çapındaki bir pandemiye dönüşme sürecinin özellikle erken dönemlerinde bize göre epistemik süreçlerimize çoğunlukla anlama yetimizin bu zaafı egemen olmuştur. Aniden pandemi diye bir olgunun zihinlerimizde yer edinmiş olması ve bu olgunun yarattığı panik hali çoğu durumda sağlıklı akıl yürütmeler yapabilmemizin önüne geçmiştir.

İnsanın anlama yetisinin diğer bir yanılsaması ise onun ister yaygın kabul görmesinden ister de hoşnut kalmasından olsun bir konu hakkında karar kıldığında bunu temellendirdiğini düşündüğü başka her şeyin peşinden gitmesidir. Bacon'a göre karar kıldığı fikrin aksini gösteren olgu durumlarıyla karşılaştığında bu yetimiz kendisine içkin olan yanılsama zaafı yüzünden onları ya fark etmez ya umursamaz ya da onları kabul etmemek için sofistike ayrımlara başvurur. Bunun nedeni ise kendi karar kıldığı fikrinin

otoritesini devam ettirmek istemesidir. Bu durum Bacon'a göre insanları sadece tatmin olduğu sonuçları dikkate almaya geri kalanını ise görmezden gelmeye sevk eder. Böylesi mantık hataları Bacon'a göre en çok da felsefe ve bilimlerde karşımıza çıkmaktadır. Bir fikir yerleşik bir maksim haline geldiğinde bundan daha güvenilir olan diğer bütün durumları geçersiz hale getirir (Bacon, 2015, s. 57-58).

Bize göre insanın anlama yetisindeki bu zaaf, pandemi sürecindeki epistemik faaliyetlerimizde de geçerli olmuştur. İnsanlar Covid-19 enfeksiyonuna karşı örneğin aşı olma veya olmama gibi pek çok konuda, karar kıldıkları fikrin otoritesini devam ettirme adına sadece kendi düşüncelerini temellendiren bilgileri dikkate almış geri kalan bilimsel verileri ise görmezden gelmiştir. Dolayısıyla bu durum onların bu iki konuda karar kıldığı fikrin aksini gösteren veya sağlık açısından barındırdığı tehlikelere işaret eden olgusal verileri dikkate almamalarına neden olmuştur.

Bacon'ın insanoğlunun doğuştan getirdiğini ve daima onu yanılttığını düşündüğü diğer bir soy putu ise anlama yetisinin olumsuzlamalar (İng. *negation*) yerine olumlamalardan (İng. *affirmation*) etkilenip harekete geçmesidir. Oysaki Bacon'a göre bilimsel bir yargıyı öne sürerken bu yargımız için esas aldığımız olgu durumlarını olumsuzlayan yani yanlışlayan olgu durumlarına daha çok dikkat edilmelidir (Bacon, 2015, s. 58). Nitekim Bacon bu düşüncesini kendisinin bilim tarihine özgün katkısı olan yeni tümevarım yönteminde de uygulamaya çalışmıştır. Ele alınan herhangi bir olgu ile ilgili tümevarımsal bilgiler edinmeye çalışırken mevcut, bilinen verileri yanlışlayan durumların ayrı tablolar halinde listelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu süreçte yanlışlanan olgu durumlarını tümevarım sürecinden dışlayarak hakiki tümevarımlar elde edilebileceğini savunmuştur. Böylelikle tümevarım sürecinin olumlamalara değil; olumsuzlamalar vasıtasıyla ilerlemesi gerektiğinin altını çizmiştir (Bacon, 2015, s. 156-157, 105). Bacon bu düşüncelerini özellikle *Novum Organum*'da ısı olgusuyla ilgili yaptığı tümevarım girişiminde uygulamaya dökmüştür. Bu tümevarım çalışmasında ısı ile ilgili pek çok bilinen, mevcut olgu durumunun tam karşısına onları yanlışlayan olgu durumlarını yerleştirmiştir. Bunun sonucunda ise güneş ışınlarının ısı yayma olgusu, alev olgusu, ışık saçma olgusu gibi pek çok olgu durumunu ısının ne olduğu hakkındaki tümevarımdan dışlamıştır. Bacon gerekli tüm

dışlamaları yaptıktan sonra ısı ile ilgili ancak şöylesi bir tümevarımın yapılabileceği sonucuna ulaşmıştır: “Isı, sınırlı bir alanda küçük parçacıklar vasıtasıyla yayılım gösteren harekettir” (Bacon, 2015, s. 161-166).

Tümevarım sürecinin var olan olgu durumlarını yanlışlayan olgularla desteklenmesini vurgulaması açısından literatürde onun Popper'ın *Yanlışlama Kuramının* öncüsü olduğu belirtilmektedir (Klein & Giglioni, 2020). Bacon'ın olumlamlar-olumsuzlamalar karşıtlığı merkezinde öne sürmeye çalıştığı anlama yetisine içkin olan bu zaaf bize göre pandemi sürecinde kendi düşüncelerimize karşıt olan olumsuzlamaları görmemizi engellemiştir. Bu yüzden insanlar hastalıktan korunma, aşı olma veya olmama gibi konularda sadece kendi düşüncelerini doğrulayan verileri dikkate almış, bunlara karşıt olan olumsuz örneklerle ise pek dikkat etmemiştir.

Bacon'a göre insanın anlama yetisinin istenç ve duygulanımların etkisi altında olması onun soyunun doğasında yer alan ve epistemik süreçlerinde hata yapmasına neden olan diğer bir yanılsama nedenidir. Duygulanımlar Bacon'a göre anlama yetisini onun fark edemeyeceği bir şekilde ve sayısız biçimde çarpıtır (Bacon, 2015, s. 59-60). Pandemi sürecinde anlama yetimizdeki epistemik faaliyetlerimizi etkisi altına alan duygulanım ise açık bir şekilde korku duygulanımı olmuştur.

Bacon'ın bir tür mitoloji derlemesi olan *Antiklerin Bilgeliği* eserinde korku duygulanımı konusunda önemli bir tahlili söz konusudur. Bacon burada antik Yunan mitolojisinde yer alan Pan mitinin bize doğa hakkında bazı açıklamalar sunduğu kanaatindedir. Nitekim mitler ona göre “kavraması güç olan konularda yapılan bütün yeni keşiflerde ve yaygın görüşlerin yörüngesinden uzaklaşması noktasında” insan idrakine yardımcı olurlar ve bu yüzden bilimler söz konusu olduğunda son derece kullanışlı ve kimi zaman gereklidirler (Bacon, 1884, s. 321).

Bacon'a göre antikler, Yunan mitolojisinde yer alan Pan mitinde doğayı bedeninin üst kısmı insan alt kısmı ise keçi görünümünde olan Pan'ın kişiliğinde tasvir ederek oldukça doğru bir iş yapmışlardır. Pan'ın sahip olduğu boynuzlar, bedeninin kıllı olması, sakalının çok uzun olması, iki biçimli bir bedene sahip olması, keçi ayaklı olması, mantosunun leopar derisinden olması gibi pek çok özelliğin her biri Bacon'a göre doğa hakkında farklı durumları açık kılmaktadır. Fakat Pan'ın konumuz bağlamında dik-

kat çeken yanı onun bu özelliklerinden başka korku yaratma gücüdür. Bacon'a göre Pan'ın bu gücü doğa hakkında önemli bir özelliği bize öğretmektedir:

Pan'ın boş ve gerçekliği bulunmayan korkuları yaratma gücü vardır ki bunlara panik korkuları (*panic terrors*) denir... Pan'ın bu korku yaratma gücü aslında makul bir öğreti barındırıyor; zira doğa her canlı varlığın özüne hem kendi yaşamını tehlikeye atmaktan kaçınma hem de zarar ve ziyana karşı kendini koruma noktasında bir tür korku nakşetmiştir. Fakat bu doğa sınır tanınamakta, her zaman haklı ve yararlı korkuları boş ve gereksiz olanlarıyla karıştırmaktadır. Böylelikle her şey -iç yüzleri görünse bile- panik korkularıyla dolu görünmektedir. Bu yüzden insanlar özellikle de nobran kimseler oldukça fazla sayıda boş kanıdan dolayı yanlış düşüncelere yönelirler ki bu da en çok da çalkantılı ve zor zamanlarda hüküm süren panik dehşetinden (*panic-dread*) başka bir şey değildir (Bacon, 1884, s. 340-341).

Kovid-19 pandemisi sürecinde de panik korkularının egemen olduğu böylesi zor ve çalkantılı bir zaman diliminden geçtiğimizi düşünmekteyiz. Bu anlamda haklı ve yararlı korkularla boş ve gereksiz korkuların birbirine karıştığı ve panik dehşetinin egemen olduğu bir süreçten geçtiğimizi ifade edebiliriz. Öte yandan pandemi sürecinde meydana gelen panik durumunun yarattığı korku halini güncel anlamda en iyi tahlil eden kimselerden biri ise çağımızda yaşayan İtalyan politika kuramcısı Giorgio Agamben olmuştur.

Agamben'in Kovid-19 pandemisi ve korku durumu ile ilgili değerlendirmelerini şöyle özetleyebiliriz; korku kötü bir rehberdir fakat iyi bir ifşacıdır. Agamben'e göre yine bu konuda kaygı verici olan şey pandemi gibi kolektif panik durumlarında ortaya çıkan korku duygulanımının son yıllarda olağanüstü hal koşullarında yaşamaya alışmış olan bireylerin vicdanlarında sahici bir ihtiyaca dönüşmüş olmasıdır (Agamben, 2020, s. 12). Agamben açısından korkunun neden kötü bir rehber olduğu onun ifşa ettiği şeyde görülebilir. Zira ona göre pandemi durumu insanların sonucu neye mal olursa olsun yaşamlarını salt biyolojik yaşama yani çıplak yaşama indigedikleri gerçeğini ifşa etmiştir. İnsanlar sadece bu çıplak yaşam için anayasalardaki haklarından en sevdiklerinin cenazesini kaldırmamaya kadar pek çok etik ve politik değerden vazgeçmişlerdir (Pensotti, 2020, s. 105-

106). Agamben, böylesi bütün değerlerin yitirmeye başlandığı, ölüm korkusundan hareketle çıplak yaşamdan başka hiçbir şeyin önemsenmediği bir yaşam biçimine karşı şu soruyu sorar: “Hayatta kalmaktan başka hiçbir şeye inanmayan bir toplum, toplum mudur?” (Agamben, 2020).

Pandemi durumu Agamben açısından siyasal iktidarın olağanüstü hali meşrulaştırdığı, hukukun askıya alındığı bir istisna hali meydana getirmiştir. Fakat onun açısından unutulmaması gereken şeyi şöyle özetleyebiliriz: Biyogüvenlik kaygıları uğruna özgürlüklerin feda edildiği bir ortamda, insanların sadece biyolojik yaşamın gereklerini sürdürdüğü ve çıplak yaşamın egemen olduğu böylesi bir istisna halinde yaşayan bir toplum artık özgür bir toplum değildir (Agamben, 2020, s. 11-14). Bu anlamda ona göre yaşamakta olduğumuz pandemi tecrübesi bağlamında güçler ayrılığı ilkesini ortadan kaldıran, yasamanın parlamentodan hükümetlerin eline geçtiği böylesi bir istisna hali doğrultusunda burjuva demokrasileri çağının sonuna şahitlik etmekteyiz (Agamben, 2020). Nitekim Agamben bu düşüncelerini 7 Ekim 2021 tarihinde İtalyan Senatosu’na katılıp milletvekillerine aktarmıştır. Agamben’in bu konuşmasında öne sürdüğü argümanları ve milletvekillerine nihai olarak verdiği tavsiyeyi maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz (Agamben, 2021):

- Birbirini izleyen kararnamelerle içinde yaşadığımız toplumların yönetim paradigması dönüştürülmektedir.
- Bu noktada aşınan, tahribata uğrayan şey haklar ı ve anayasal güvenceleri ile parlamenter demokrasi modelidir.
- Parlamenter demokrasinin yerini biyogüvenlik ve denetim adına bireysel özgürlüklerin giderek kısıtlandığı bir hükümet paradigması almaktadır. Fakat burada unutulmaması gereken şey güvenlik ve acil durum önlemlerinin geçici fenomenler olmayıp yeni yönetim biçiminin kendisi haline gelmesidir.
- Bu bağlamda enfeksiyonlara ve sağlığa odaklanılan bu süreçte politik alanda meydana gelen bu *Büyük Dönüşüm* (İtal. *Grande Trasformazione*) gözden kaçırılmaktadır.
- Bu yüzden esas acil olan şey milletvekillerinin yaşanan bu siyasal dönüşümü oldukça ciddi bir şekilde tahlil etmeleri gerektiğidir.

2.2. Mağara Putları

Bacon açısından soy putlarından farklı olarak insan zihnini işgal eden

ve yanlış akıl yürütmelere neden olan diğer bir yanılsama türü ise mağara putlarıdır (Lat. *idola specus*). Bacon siyaset felsefesi tarihinin en önemli düşünürlerinden biri olan Platon'un mağara alegorisinden hareketle bu nitelemeyi yapmıştır. Bu anlamda ona göre her bir insanın gerçekliğin ışığını kırıp kendine göre yonttuğu ve içinde yaşadığı bir mağarası vardır. Bacon'a göre bu mağara kişinin ya kendine özgü mizacından, ya aldığı eğitimden, ya yetiştirilme tarzı ve ait olduğu arkadaş grubundan, ya okuduğu eserlerden ve hayranlık duyduğu kişilerden (örneğin Aristoteles'ten) elde ettiği otoriteden ya da zihinsel durumundan hareketle inşa edilir. Bacon'a göre Herakleitos'un yüzyıllar önce dile getirdiği şu gerçek onun bu düşüncesini destekler niteliktedir: "İnsanlar bilgiyi kendi küçük dünyalarında ararlar, daha büyük ve ortak olan dünyada değil" (Bacon, 2015, s. 56; Bacon, 1930, s. 134). Bacon'a göre mağara putlarından uzak durabilmenin koşullarından biri anlama yetisini en çok meşgul eden ve oyalayan şey hakkında şüphe etmektir (Bacon, 2015, s. 62-63).

Pandemi sürecindeki epistemik faaliyetlerimizde kendisinden beslenmediğimiz fakat gerçekliğin ışığını kırıp onu yontan mağaramızı ise çoğunlukla medya inşa etmiştir. Bu mağaranın karanlığının pandemi sürecinde doğru akıl yürütmeler yapabilmemizi engellediğini düşünmekteyiz. Medya mağarasının bir yandan pandemi sürecinde yanlış bilgilerin yayılmasına neden olarak bir infodemi yarattığını diğer yandan da uyguladığı sansür uygulamaları ile pandemi hakkında doğru akıl yürütmeler yapabilmemizin önüne geçtiğini ifade edebiliriz. Örneğin önemli bir sosyal medya platformu olan Twitter, hali hazırda dünya çapında uygulanmakta olan mRNA aşılarının mucitlerinden biri kabul edilen Robert Malone'un Twitter hesabını, onun bu aşılardan olası yan etkilerinden bahsetmesinden ötürü engellemiştir. (Malone, 2021). Bu bağlamda Bacon'ın mağara putları konusundaki uyarısına tekrardan kulak verecek olursak doğru olduğu konusunda zihnimizi en çok meşgul eden şey hakkında en fazla şüphelenmek ve eleştirel yetimizi sürekli faal tutmak gerektiği açıktır.

2.3. Çarşı-Pazar Putları

Bacon açısından en tehlikeli putlar ise çarşı, pazar gibi toplumsal mekânlardaki karşılıklı münasebetlerde dolayına giren sözcüklerden kaynaklanan ve yanlış akıl yürütmelere neden olan putlardır. Bacon bu putları çarşı-pazar putları (Lat. *idola fori*) şeklinde kavramsallaştırır. Bu mekânlarda

dolaşıma giren sözcükler ona göre doğru bir şekilde oluşturulmadığında anlama yetisine adeta ket vurmaktadır. Bu durumun kötü bir sonucu ise bu tarz sözcüklerin sadece anlama yetisini dumura uğratması değil aynı zamanda insanlar için sonu gelmeyen tartışmalara neden olmasıdır (Bacon, 2015, s. 56-63). Zira Bacon'a göre argümanlar önermelerden, önermeler ise sözcüklerden oluşur. Sözcükler de kavramların dildeki karşılıklarıdır ve olgulardan yetersiz bir şekilde soyutlanarak elde edildiklerinde problemler meydana gelmeye başlar (Bacon, 1930, s. 126).

Bacon bu noktada dil ve düşünce arasındaki ilişki açısından önemli bir tespitte bulunur. İnsanlar her ne kadar akıllarının sözcükleri belirlediklerini ve onları kontrol ettiklerini düşünseler de esasen sözcüklerin akıl yürütme sürecini etkilediğini, felsefe ve bilimlere verimsiz hale getiren şeyin tam da bu durumdan kaynaklandığını belirtmektedir. Bacon'a göre sözcükler adeta bir Tatar yayı gibi en bilge insanların akıl yürütmesinde bile tahribata yol açar. Bacon'a göre bu tahribat iki türlü gerçekleşebilir. Bu durum ya sözcüklerin nesnesinden yoksun bir şekilde oluşturulmalarından ya da her ne kadar nesnesi olsa da acele bir şekilde kavramsallaştırılmış olmalarından, muğlak bir şekilde tanımlanmalarından ve sonuçta karışıklığa yol açmalarından kaynaklanır (Bacon, 2015, s. 63-64; 1930, s. 134). Kader, ilk hareket ettirici, gezegenlerin küreleri gibi kavramlar ilk türe örnek olarak verilebilir. Bacon'a göre bu put türlerinden rahatlıkla kurtulabiliriz. Fakat esas sorun yetersiz bir şekilde soyutlanarak elde edilen diğer put türüdür. Bacon'a göre örneğin 'nemli' (İng. *moist*) sözcüğü sudan öylesine yetersiz bir şekilde kavramsallaştırılmış ve o kadar farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmaktadır ki bu sözcüğün kullanım bağlamı dikkate alındığında hem 'alev nemlidir' (*flame is moist*) hem 'hava nemli değildir' (*air is not moist*) hem de örneğin 'cam nemlidir' (*glass is moist*) gibi kullanımlara rastlamak mümkündür (Bacon, 2015, s. 64).

Pandemi sürecinde karşılaştığımız ikinci tür arasında yer alan ve çarşı-pazar putu niteliğindeki bir ifadenin 'aşısını tamamlamayanlar' (Koca, 2021) şeklinde tezahür ettiğini söyleyebiliriz. Bireylerin aşılınması ile ilgili net bir tanım olan 'aşı olmayanlar' yerine 'aşısını tamamlamayanlar' şeklindeki muğlak bir ifade aşılının enfeksiyona yakalanma, hastaneye yatış ve ölüm riskine karşı koruyuculuğu noktasındaki etkililiği hakkında yürüttüğümüz

epistemik faaliyetlerimiz açısından sonu gelmeyen tartışmalara neden olmuş ve sağlıklı akıl yürütmelerimizin önüne geçmiştir. Zira bireylerin kaçınıcı doz ile aşı olma sürecini tamamlayacakları hâlâ bir tartışma konusudur.

Pandemi sürecinde kamu otoriteleri tarafından öne sürülen ‘*aşısızların pandemisi*’ teriminin de yine yanlış akıl yürütmeler yapmamıza neden olan çarşı-pazar putlarına bir örnek teşkil ettiği ifade edilebilir. Virüsün toplumda yayılmasına, yeni varyantların oluşmasına ve bu yüzden de pandeminin devam etmesine neden olan unsurun toplumdaki aşısız bireyler olduğu düşüncesi sözcük düzeyinde ‘aşısızların pandemisi’ terimi olarak karşımıza çıkmış ve epistemik bazı yanlışlamalara neden olmuştur. Bu terim pandemi süresince virüsün yayılımının devam etmesinin, yeni varyantların ortaya çıkmasının nedeninin aşı olmamış bireyler olduğunu öne sürmektedir. Fakat Günter’in de belirttiği üzere aşı olmuş bireylerin pandeminin devam etmesiyle bir ilişkisi olmadığını öne süren bu argüman hem olgusal verilere ters düşmekte hem de toplumsal anlamdaki kutuplaştırıcı boyutu itibarıyla ciddi tehditler barındırmaktadır. Örneğin Massachusetts’de Temmuz 2021’deki toplamda 469 yeni Kovid-19 vakasındaki 346 (%74) birey aşı olmuş bireylerdir (Günter, 2021, s. 1871). Bu anlamda yine Günter’e göre başka pek çok olgusal veri dikkate alındığında kamu sağlığı ile ilgili tedbirler alınırken aşılı bireylerin pandeminin devam etmesinde bir rolü olmadığını düşünmek büyük bir hata olacaktır (Günter, 2021, s. 1-2). Nitekim Amerika’daki Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi (CDC), Amerika’da tam aşılı nüfus oranının (%99,9-84,3) en fazla olduğu beş bölgeden dördünün aynı zamanda enfeksiyonun yayılımındaki en yüksek yerler olduğunu belirtmektedir (Subramanian & Kumar, 2021, s. 1238).

Epistemik süreçlerimizde dilin böylesi olumsuz bir belirlenimi altında olduğumuz gerçeği göz önüne alındığında pandemi sürecinde kamusal yaşamda sonu gelmeyen bazı tartışmaların bu tarz çarşı-pazar putlarından kaynaklandığı açıktır. Görebildiğimiz kadarıyla dil kaynaklı yaşadığımız böylesi bir manipölasyonu pandemi çerçevesinde ele alan düşünürlerden biri yine Agamben olmuştur. Agamben’e göre şunu unutmamamız gerekir ki insanoğlunun bir ülkede veya bir devlette yaşamasından önce esas ikamet ettiği yer dildir. Bu anlamda ona göre ancak bu ikametinin nasıl bir şekilde manipölasyona ve dönüşüme uğradığını tahlil edip kavramamız koşuluyla

gözlerimizin önünde gerçekleşmekte olan siyasi ve hukuki dönüşümlerin nasıl meydana geldiklerini anlamamız mümkün olacaktır (Agamben, 2021).

2.4. Tiyatro Putları

Bacon her ne kadar en tehlikeli putların çarşı pazar putları olduğunu düşünse de bizce epistemik faaliyetlerimizde bizi en çok yanıltan, en tehlikeli putlar onun tiyatro putları (Lat. *idola theatri*) adını verdiği yanılsamalar-
dır. Bacon tiyatro putları ile felsefe-bilim sahnesinde yer alan fakat gerçek-
liği yansıtmayan, tiyatral dünya modelleri inşa eden kuramlar, öğretiler ve
yanlış ispat yöntemlerini kast eder. Ayrıca yerleşik bilimlerde kök salmış
pek çok ilksavı da tiyatro putları kapsamında değerlendirir (Bacon, 2015, s.
56-57). Bacon açısından tiyatro sahnesini işgal eden düşünür özellikle o dö-
nemde bilimsel anlamda neredeyse sorgulanmayan bir otorite haline gelmiş
olan Aristoteles'tir. Aristoteles'in çizmiş olduğu evren modeli ona göre
böylesi hatalı bir tiyatral modeldir. Bu tarz tiyatro putlarının hatalı kuram-
larına karşı Bacon'ın çok açık bir uyarısı vardır: En büyük kötülük, hatanın
tanrılaştırılmasıdır (Bacon, 2015, s. 67-69).

Bu noktada şu sorulabilir: Peki gerçeği yansıtmayan, tiyatral ve hatalı
ise neden bu kuramlar tarihte çok uzun bir süre bilimsel anlamda doğru
kabul edilmiştir? Bu soruya Bacon'ın nazariyesinden baktığımızda karşı-
mıza otorite kavramı çıkmaktadır. Bacon açısından bu kuramların tiyatro
sahnesini işgal ediyor olması, bilimsel anlamda büyük resmi kaplaması ve
doğruluğun kıstası olarak kabul edilmesi tiyatro putlarının otoritelerini sor-
gulamayı engellemiştir. Bacon'a göre kimi zaman bu düşüncelere karşı mu-
halif sesler duyulsa da onun tabiriyle 'sağduyunun rüzgârları' gelip hemen
bu düşünceleri söndürmüştür (Bacon, 2015, s. 20). Bu yüzden örneğin dö-
nemin çoğu düşünürü, yüzyıllarca felsefe ve bilim konusunda Aristoteles'in
mevcut olan otoritesinden dolayı onun çoğu fikrini eleştirmeye çekinmiş-
tir. Bacon'a göre bu kimseler her ne kadar çok keskin bir zekâya sahip ol-
salar da zekâları en başta kendi ifadesiyle 'diktatör Aristoteles' olmak üzere
belli başlı otoritelerin karşısında sus pus kalmaktadır (Bacon, 1930, s. 26).
Bunun nedenleri ise felsefe ve bilim konusunda bu otoritelere çok fazla
saygı duyulması, insanların Antik çağa olan hürmeti ve bilimsel anlamdaki
genel uzlaşının insanları büyülemiş olmasıdır. Bacon'a göre bilimsel ilerle-
menin önünü tıkayan bu büyü insanları öylesine etkilemiştir ki insanların

gerçekliğin kendisiyle aşına olmaya mecali kalmamıştır. Fakat Bacon açısından yine unutulmaması gereken şey hakikatin otoritenin değil, zamanın çocuğu olduğu (Lat. *veritas temporis filia non auctoritatis*) gerçeğidir. Bu anlamda bütün otoritelerin otoritesi olan zamana hakkını teslim etmeyip bilimsel otoritelere teslim olmak Bacon’a göre en büyük korkaklık belirtisidir (Bacon, 2015, s. 87-88). *Zamanın Erkeksi Doğuşu ya da Doğa’nın Yorumlanması Hakkında* (Lat. *Temporis Partus Masculus sive de Interpretatione Naturae*) metninde vurguladığı üzere ona göre bilimsel uğraş antikitenin karanlığı altında değil doğanın ışığı altında sürdürülmelidir (Bacon, 1964, s. 69). Nitekim ona göre kendi felsefesini ileride değerli kılacak olan şey yine aynı metinde ‘solistlerin en kötüsü’ olarak nitelemiş olduğu (Bacon, 1964, s. 63) Aristoteles ve diğer pek çok otorite karşısında göstermiş olduğu cesarettir. Bunu veciz ve mütevazı bir şekilde şöyle ifade eder: “Gelecekte bizim hakkımızda şöyle diyecekler: Büyük işler yapmadı sadece büyük olduğu iddia edilen şeylere daha az değer verdi” (Bacon, 2015, s. 101). Bacon’ın hakikat uğruna bilimsel otoriteler karşısında gösterdiği bu cesaret diğer bir yandan Immanuel Kant’ın *Aydınlanma Nedir?* metninde yer alan epistemik süreçlerimiz konusundaki önemli bir uyarısını hatırlatmaktadır. Zira Kant’a göre aydınlanma insanın kendi aklını başkalarının kılavuzluğuna başvurmada kullanamamasından kaynaklanan ve bu yüzden kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama halinden kurtulmasıdır. Bu anlamda onun epistemik süreçlerimizle ilgili uyarısı açıktır: Aklını kullanma cesareti göster! (Kant, 1984, s. 213) Pandemi sürecinde toplumsal kitlelerin kendi yaşamlarını sevk ve idare eden kararlarla ilgili *yerleşik ve genel kabul görmüş* bilimsel otoritelerin kılavuzluğu dışında düşünemedikleri gerçeği göz önüne alındığında Kant’ın bu uyarısının önemi bir kez daha kendini göstermektedir.

Pandemi sürecinde bize göre Bacon’ın tiyatro putları, epistemik süreçlerimizi birer otorite olarak hâkimiyeti altına almış, bilimsel açıdan yaygın kabul görmüş, kamusal yaşamı sevk ve idare eden çoğu argümanın kendisinden hareketle inşa edildiği bazı yerleşik ilksavlar şeklinde tezahür etmiştir. Bu anlamda çoğunlukla aksi düşünülemez, bilimsel anlamda büyük resmi kaplayan, otoritesi hemen hemen hiçbir şekilde sorgulanamayan, bilimsel anlamda tek hakikatmiş gibi öne sürülen ve bu anlamda bilimsel sahneyi işgal eden en temel savlardan biri virüsün yayılmasının, varyantların, hastalığın veya ölümlerin önüne geçebilme gibi konularda ‘aşı pandemiyi

bitirecek' ilksavı olmuştur. Her ne kadar pandemi sürecinde politika yapıcılar tarafından hayata geçirilen çoğu düşünce ve uygulama bu savdan hareketle inşa edilmeye çalışılmış olsa da bazı virolog ve aşı bilimciler bu argümanın kesin bir olgusal gerçeklik olmadığını ısrarla belirtmektedirler. Bu tarz bilim adamları bu konuda özellikle yukarıda yer verdiğimiz olgusal anlamda bu argümanı geçersiz kılan Baconcu olumsuzlamalara dikkat çekmektedir. Hatta bu kimseler süregiden bir pandemi söz konusu olduğunda bu savın tam aksini tartışmaktadırlar. Bacon bugün yaşasaydı bize göre pandemi konusunda iki yılı aşkın süredir biyogüvenliği tesis etme adına toplumları sevk ve idare eden tümevarımsal önermelerin inşasında en çok bu tarz karşıt olgu durumları niteliğindeki olumsuzlamaları önemserdi. Nitekim yukarıda belirtildiği üzere Bacon açısından epistemik anlamda önemli olan şey sahip olunan bir fikri olumlayarak onu destekleyen düşüncelerden ziyade olumsuzlayarak onu yanlışlayan düşüncelerdir.

Örneğin virüsler hakkında yaptığı keşiflerle Nobel Ödülü almış olan Fransız virolog Luc Montagnier (1932-2022) bu ilksava karşı çıkmıştır. Montagnier'e göre bu önermenin aksine dünya çapında virüsün yeni varyantlarının ortaya çıkma nedeni bizihi kitlesel aşılama değildir. Bu durum ona göre büyük bir bilimsel hata olup enfeksiyonun güçlenmesine neden olmaktadır. Bu doğrultuda yine pandemi politikalarını eleştiren Montagnier'e göre aşı pasaportunun zorunlu hale getirilmesi yani insanların aşı olmaya zorlanması kabul edilemez bir durumdur (Montagnier, 2021).

Yine viroloji ve aşı alanındaki çalışmaları ile bilinen Belçikalı bir bilim insanı olan Geert Vanden Bossche'ye göre aşılama pandemisinin olmadığı bir ortamda güvenli ve etkili iken *süregiden bir pandemi esnasında* uygulanan kitlesel aşılama programları enfekte gücü daha yüksek olan varyantların oluşmasına neden olmaktadır. Bu yüzden Dünya Sağlık Örgütü'ne seslenen Bossche, toplumdaki her kesim ve yaş grubunu kapsayan kitlesel aşılamanın bir an önce durdurulması çağrısında bulunmaktadır (Bossche, 2021). Konumuz bağlamında Luc Montagnier, Geert Vanden Bossche gibi bilim adamlarının ve onların düşüncelerini destekleyen bilimsel verilerin Baconcu anlamda pandemiyle ilgili yaygın olumlamalar karşısında yer alan olumsuzlamaları temsil ettiğini düşünmekteyiz.⁶ Bacon açısından bilimsel gelişmelerin ilerleyebilmesi için tek umudun hakiki tümevarımlarda olduğunu

⁶ Süregiden bir pandemi esnasında kitlesel aşılamanın sakıncalarını dile getiren, bu durumun

(Bacon, 2015, s. 51) hatırlayacak olursak yine onun açısından hakiki tümevarımların inşasındaki umudun da olumsuzlamalarda olduğunu ifade edebiliriz (Bacon, 2015, s. 32-33, 105, 157). Bu minvalde bu tarz bilim adamlarının pandemi sürecindeki bilimsel kavrayışımızı geliştiren olumsuzlamaları temsil ettiklerini ve bu anlamda bilimsel kavrayışımızı geliştirmede umut kaynağı olduklarını düşünmekteyiz.

Sonuç

Wuhan'da Kovid-19 virüsünü ilk tespit edenlerden biri olan ve virüsün bir pandemi düzeyinde yayıldığı bilgisini paylaştığı için Çin Halk Cumhuriyeti tarafından cezalandırılan göz doktoru Li Wenliang'ın ölmeden önceki son sözlerinden biri şu olmuştur: "Sağlıklı bir toplumda birden fazla ses olmalıdır" (Zizek, 2020, s. 10). Bu bağlamda çalışmamızda Baconcu epistemolojinin -Wenliang'ın yukarıdaki sözü bağlamında- pandemi sürecinde geçerli olan birbiri ile ilişkili toplamda üç katkısı olabileceği sonucuna varmış bulunmaktayız. İlk olarak böylesi bir epistemolojinin, gerçekliğe ilişkin mevcut ve yerleşik bilimsel uzlaşılardan farklı olan olumsuzlamaların seslerini duyabilmesi ve sonra da anlayabilmesi noktasında bireye epistemik bir güç kattığı anlaşılmaktadır. İkinci olarak böylesi bir epistemik gücün, pandemi sürecinde farklı bilimsel seslere kulak vermeyi mümkün kıldığı için epistemik bir özgürleşme sağladığı sonucuna varmış bulunmaktayız. Bu anlamda Kovid-19 pandemisi sürecinde bilimsel gerçekleri anlamamızı ve doğru akıl yürütmeler yapabilmemizi engelleyen yanılsamalardan epistemik açıdan özgürleşmemiz gerektiği sonucuna varılmıştır. Son olarak ise Baconcu epistemolojinin sağladığı böylesi bir özgürleşmenin hangi türden bilimsel bilgilere değer verilmesi gerektiğini göstermesi ve epistemik faaliyetlerimizdeki farklı türden yanılsama biçimlerine işaret etmesi açısından epistemik bir sağaltıma katkıda bulunacağı sonucuna varmış bulunmaktayız. Bu anlamda sağlık konusunda kamusal yaşamımızı sevk ve idare eden

özellikle varyantlara neden olacağını öne süren Montagnier, Bossche ve başka pek çok bilim insanının bu görüşlerini olgusal veriler temelinde doğrulayan bilimsel yayınlar bu noktada önem arz etmektedir. Örneğin şu çalışmada varyantların ortaya çıkmasındaki hâkim bir unsurun aşılama olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu anlamda çalışmada Amerika ve Avrupa'da yüksek aşılama oranları ile mutasyonların ortaya çıkışı ve sıklığı arasında ciddi bir korelasyon olduğu sonucuna varılmaktadır (Wang, Chen, & Wei, 2021, s. 11850-11854). Yine şu çalışmada da Kovid-19 pandemisinin devam etmesinde aşılama kaynaklı ortaya çıkan varyantların payı olduğu, aşılamanın yeni mutasyonların ortaya çıkmasına neden olabileceği sonucuna varılmaktadır (Tan, Lounnas, Azalbert, & Perronne, Christian, 2021, s. 322).

tümevarımsal yargıların kestirim düzeyinden yorumlamalar düzeyine getirilmesinin bahsettiğimiz epistemik sağaltıma katkıda bulunacağı açıktır. Böylelikle bu üç olumlu katkının pandemi sürecindeki olgu ve olaylar hakkında epistemik hatalara düşmememiz noktasında yol gösterici olacağını düşünmekteyiz. Bu üç olumlu katkının pandemi bağlamındaki ortak noktasını ise şöyle özetleyebiliriz: Baconcu bir epistemoloji, pandemi süresince bireyin gerçeklikle olan temasını özellikle bilimsel alanda yer alan genel uzlaşının dışında kurabilme imkânı sağlamaktadır. Böylelikle onun epistemoloji kuramının pandemi veya benzeri kriz durumlarında bedenimizin olmasa da zihnimizin en çok ihtiyaç duyduğu daha *sağlıklı* akıl yürütmelerde bulunmasına katkı sağlayacağı anlaşılmıştır. Bu anlamda Bacon'ın epistemolojisinin yaşadığımız pandemi tecrübesi bağlamında güncel bir değeri olduğu ve bu süreçteki epistemik faaliyetlerimize genel anlamda olumlu katkılar sunacağı sonucuna varılmıştır.

Kaynaklar

- Abbott, E. (1885). *Francis Bacon An Account Of His Life and Works*, London: Macmillan And Co.
- Agamben, G. (2020, 10 12). *Interview with Giorgio Agamben*, August 2020
https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=867_5upU55o&fbclid=IwAR2iKWpdDYbBDfp6eYvcqf7yfsnTwsC46WsLhq6blMv6N8dShFY8ltotQg (16 06 2022)
- Agamben, G. (2020). Covid-19 Tartışmasına Dair Yazılar, Ü. Erkan (Dü.) içinde, *Çivisi Çıkan Dünya Covid-19 Salgını Üzerine Mubasebeler*. İstanbul: Runik Yayınları.
- Agamben, G. (2020, 04 01). *Giorgio Agamben: Kovid-19 Epidemisi Altında İstisna Durumunu Normalleştirme*,
<https://web.archive.org/web/20200401210410/http://siyasihaber4.org/giorgio-agamben-kovid-19-epidemisi-altinda-istisna-durumunu-normallestirme> (16.06.2022)
- Agamben, G. (2021, 10 07), 07 Ottobre 2021 Senato, Prof. Giorgio Agamben, Green Pass,
https://www.youtube.com/watch?v=_IWO9unA3BE (16. 06. 2022)
- Agamben, G. (2021, 11 11). *Speech at The Conference of Venetian Students Against the Greenpass on November 11 2021 at Ca'Sagredo*,
<https://lenabloch.medium.com/giorgio-agambens-speech-at-the-conference->

of-venetian-students-against-the-greenpass-on-november-ae372588f3e8
(16.06. 2022)

Bacon, F. (1884). *Bacon's Essays and Wisdom of Ancients*, Boston: Little, Brown, and Company.

Bacon, F. (1902). *Novum Organum*, (J. Devey, Dü.) New York: P. F. Collier & Son.

Bacon, F. (1930). *Of The Advancement Of Learning*, (G. Kitchin, Dü.) Great Britain: J. M. Dent & Sons Ltd.

Bacon, F. (1964). The Masculine Birth of Time or Three Books on the Interpretation of Nature, B. Farrington içinde, *The Philosophy of Francis Bacon An Essay on Its Development from 1603 to 1609 with New Translations of Fundamental Texts* (s. 59-73). Liverpool: Liverpool University Press.

Bacon, F. (2008). *Yeni Atlantis*, (Ç. Dürüşken, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Bacon, F. (2013). *Denemeler*, (A. Göktürk, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bacon, F. (2015). *Novum Organum*, (T. Kabadayı, Çev.) Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Başer, B. (2021, 08 08), *Prof. Dr. Bengi Başer Tam Aşılanan Hastalarda Ölüm Neredeyse Yok* <https://www.youtube.com/watch?v=1RcD1CBiILY&t=322s> (06 16, 2022)

Bossche, G. (2021, 12 24), *Second Call To WHO: Please, Don't Vaccinate Against Omicron*, <https://www.voiceforscienceandsolidarity.org/>: <https://www.voiceforscienceandsolidarity.org/videos-and-interviews/second-call-to-who-please-dont-vaccinate-against-omicron> (16. 06. 2022)

Bossche, G. (2021, 09 01). *Why Should Current Covid-19 Vaccines Not Be Used For Mass Vaccination During a Pandemic*. 06 16, 2022 tarihinde <https://www.voiceforscienceandsolidarity.org/>: <https://www.voiceforscienceandsolidarity.org/videos-and-interviews/why-should-current-covid-19-vaccines-not-be-used-for-mass-vaccination-during-a-pandemic> adresinden alındı

Çitil, A. (2021). Salgın ve Gelecek. İ. Üçer (Dü.) içinde, *Gerçekçiliğe Yeni Bir Çağrı Salgın Günlerinde Felsefe*. İstanbul: İlem Yayınları.

Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus-College De France Dersleri (1977-1978)*, (F. Taylan, Çev.) İstanbul: İstanbul bilgi Üniversitesi Yayınları.

Günter, K. (2021, 11). "COVID-19: Stigmatising The Unvaccinated Is Not Justified". *Lancet*, 398(10314), 1871.

- Günter, K. (2021, 12). "The Epidemiological Relevance of The COVID-19-Vaccinated Population is Increasing". *The Lancet Regional Health*, 11(100272), 1-2.
- Kant, I. (1984). Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt. *Immanuel Kant Seçilmiş Yazılar* (N. Bozkurt, Çev., s. 213-223). içinde İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Klein, J., & Giglioni, G. (2020). "Francis Bacon". (E. N. Zalta, Dü.) The Stanford Encyclopedia of Philosophy.
<https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/francis-bacon/> (16.06.2022)
- Koca, F. (2021, Mart 3),
<https://twitter.com/drfahttinkoca/status/1367141241989783554?lang=tr> (16.06.2022)
- Koca, F. (2021, Temmuz 28),
<https://twitter.com/drfahttinkoca/status/1420450798413168646> (16.06.2022)
- Li, X., Lai, F., & Chua, G. (2022, June). "Myocarditis Following COVID-19 BNT162b2 Vaccination Among Adolescents in Hong Kong". *JAMA Pediatrics*, 176(6), 612-614.
- Malone, R. (2021), <https://twitter.com/RWMaloneMD> (16.06.2022)
- Montagnier, L. (2021, 05 12), C'est Tres Simple Les Variants Viennent Des Vaccinations, <https://www.youtube.com/watch?v=KrIoPIQZmUE> (16.06.2022)
- O Oster, M., Shay, D., & Su, J. (2021, August). "Myocarditis Cases Reported After mRNA-Based COVID-19 Vaccination in the US From December 2020 to August 2021". *JAMA*, 327(4), 331-340.
- Pensotti, A. (2020). "Where is Science Going? An interview with Professor Giorgio Agamben". *Organisms: Journal of Biological Sciences*, 4(2), 105-109.
- Schauer, J., Buddhé, S., & Gulhane, A. (2022, March 26). "Persistent Cardiac Magnetic Resonance Imaging Findings in a Cohort of Adolescents with post Coronavirus Disease 2019 mRNA Vaccine Myopericarditis". *The Journal of Pediatrics*, 1-5.
- Subramanian, S., & Kumar, A. (2021). "Increases in COVID 19 are Unrelated to Levels of Vaccination Across 68 Countries and 2947 Counties in The United

- States". *European Journal of Epidemiology*, 36, 1237-1240.
- Tan, M., Lounnas, V., Azalbert, X., & Perronne, Christian. (2021). "May Vaccines Select SARS-Cov-2 Variants More Readily Escaping Immunity - An Analysis of Public Data", *Archives of Microbiology & Immunology*, 5(3), 316-324.
- Wang, R., Chen, J., & Wei, G.-W. (2021). "Mechanisms of SARS-CoV 2 Evolution Revealing Vaccine-Resistant Mutations in Europe and America" *The Journal Of Physical Chemistry Letters*, 12(49), 11850-11857.
- Zizek, S. (2020). *Pandemic! Covid 19 Shakes the World*. U.S.A: OR Books.
- <https://www.klimik.org.tr/koronavirus/covid-19-yogun-bakim-arastirmasi-hastalarin-yuzde-98i-asisiz-veya-eksik-asili/> (16.06.2022)

Öz: Bu çalışmanın amacı Francis Bacon'ın epistemoloji kuramının, Kovid-19 pandemi sürecindeki epistemik faaliyetlerimize ilişkin sahip olduğu imkânı tartışmaktır. Çalışmada Bacon'ın epistemoloji konusundaki düşüncelerinin-uyarılarının-ifşalarının son iki yılı aşkın bir süredir yaşamakta olduğumuz pandemi sürecindeki epistemik faaliyetlerimize olumlu katkılar sunacağı iddia edilecektir. Çalışma Baconcu bir epistemolojinin ve özellikle de onun idoller öğretisinin pandemi sürecinde geçerli olan birbiriyle ilişkili üç olumlu katkısı olduğu sonucuna varmaktadır. İlk olarak böylesi bir epistemolojinin, mevcut ve yerleşik bilimsel uzlaşılardan farklı olan bilimsel gerçeklikleri görebilme ve anlayabilmesi noktasında bireylere epistemik bir güç katacağı sonucuna varılmıştır. İkinci olarak bu epistemik gücün pandemi sürecinde farklı bilimsel verileri dikkate almayı mümkün kılacak epistemik bir özgürleşme sağladığı anlaşılmıştır. Bu anlamda pandemi sürecinde doğru akıl yürütmeler yapabilmemizi engelleyen yanılsamalardan epistemik açıdan özgürleşmemiz gerektiği kanaatine varılmıştır. Son olarak Baconcu epistemolojinin sağladığı böylesi bir özgürleşmenin hangi türden bilimsel bilgilere değer verilmesi gerektiğini göstermesi ve epistemik faaliyetlerimizdeki farklı türden yanılsama biçimlerini açıklaması açısından epistemik bir sağaltım elde etmemize katkıda bulunacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kovid-19 pandemisi, Francis Bacon, epistemoloji, idoller öğretisi, epistemik özgürleşme.

